

מועטת מחלק רבא בין מקום שגדלים בו אתרוגים אלו למקום שאין גדלים שם (וכן מובא בשו"ע תרמח, יז). לפי דעה זו משמע בבאור הלכה (ד"ה מקום) שאפשר שהכל תלוי במקום שנוטל ולא במקום הגידול, ואם יביא אתרוג שיש בו שחרות מועטת ממקום שאין גדלים בו כאלו למקום שגדלים בו – כשר. ולולא דבריו היה נראה שלהרי"ף אין לנו מקור והכרח כלל לומר שמשנתנה הדין לפי מיקומו של האתרוג עתה, שזהו דין מחודש, וי"ל שהכל תלוי במקום הגידול; אם גדל במקום שאין גדלים כאלו – הרי זה שינוי מטבעו ונחשב קלקול, משא"כ כשהוא זן מיוחד בצבע כזה. וכן כתב בספר אבי עזריה הל' לולב.

במקומות רבים מצינו שאביי לא חש לדחיקת הלשון ורבא הקשה עליו מדקדוק הלשון ופירש באופן אחר (ע' במצוין בבכורות ד). אף כאן נראה שהלכו בשיטתם הכללית; אביי מפרש 'הכושי' – הדומה לכושי. ורבא מפרש כושי ממש.

'אתרוג הבוסר, רבי עקיבא פוסל והכמים מכשירין'. לפרש"י מדובר באתרוג קטן כמו פול הלבן. ומהתוס' (כאן ולעיל לא: ד"ה שיעור, וכפי שבאר בשו"ת חכם צבי קסה) נראה שחולקים וסוברים שבזה פסול לדברי הכל שהרי פחות הוא מכאגוז וכביצה. ואולם דעת רש"י שהואיל וסופו לגדול הרי הוא חשוב אעפ"י שהוא קטן (כן באר בשבלי הלקט. וכן פירש בבית יוסף (סו"ס"י תרמח) את דברי התוס' לעיל לא: בסוף דבריהם, ויישב בזה דברי הסמ"ג שמכשיר אתרוג הבוסר כפול הלבן ואעפ"י כ פוסק ששיעור אתרוג בכביצה).

לפי סברא זו יוצא שלא פסלו ר"מ ורבי יהודה באתרוג הקטן אלא אם אין סופו לגדול עוד כשהוא על העץ. אבל אם סופו היה לגדול כשר אף פחות. וצ"ע כי הלא סתמא דמלתא יכול להתעבות ולגדול עוד (עתוס' מ רע"א). ואפשר שלדעת רש"י חכמים המכשירים בוסר חולקים על ר"מ ור"י בשיעור אתרוג שעתיד להתפתח יותר, ואעפ"י כ מודים הם באתרוג שלא יגדל יותר שאין כשר קטן. וכן נראה מהרי"ד שנקט כן בדעת רש"י.

ולהלכה כתב בבאור הלכה (סו"ס"י תרמח) שאין לזו ממשמעות דברי השו"ע שבפחות מכביצה פסול, ורק בכביצה יש להכשיר את הבוסר. (יש לציין שמהרי"ק החזיק בשיטת רש"י. וכן בברכי יוסף יישוב דברי הב"י ממה שהקשה החכ"צ. ע"ע דובב מישרים ח"ג ו).

(ע"ב) 'אבנים מקורזלות מותר להכניס לבית הכסא...' פרטי הדינים שהקלו בשבת לצורך שימוש בבית הכסא – ע' במובא בשבת פא.

'ר' יהודה אומר: אין סוכה נוהגת אלא בד' מינים שבלולב...' לא שכשר לסכך באתרוג עצמו, שהרי הוא מקבל טומאה – אלא בעץ שלו (עפ"י כפות תמרים). ויש מי שכתב שאפילו בפרי סובר רבי יהודה שאפשר לסכך כל עוד לא הוכשר לקבל טומאה (עפ"י ערוך לנר).

ואולם אנו קיימא לן שאין מסככים בכל דבר המקבל טומאה אפילו טרם הוכשר (עתורעק"א אהלות ה, ה, ק"ג ופמ"ג – הובא במשנ"ב תרכט סקכ"ח ועוד). אך יתכן שזה רק לפי מה שלמדים מ'באספך מוגרנך ויקבך' – פסולת גורן ויקב, ולא גורן ויקב עצמם, אפילו לא הוכשרו (וכן מפורש בתורי"ד לעיל יב), אבל לרבי יהודה שאינו דורש משם כמו שכתבו התוס', סובר שמסככים בכל דבר שבפועל אינו מקבל טומאה. וע"ע בכורי יעקב קונטרס תוספת בכורים; רשימות שעורי הגר"ד לעיל יא. הר צבי יג: אות ג.

דף לו

'אמר להו רבה להנהו מגדלי הושענא דבי ריש גלותא: כי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא שיירי ביה בית יד כי היכי דלא תיהוי חציצה'. לפי סברתו שאף לנאותו חוצץ, יש לדון כאשר לוקח הדסים רבים ומעטרם

סביב הלולב, כשתופס בהם הלא יש חציצה בין ידו ללולב ולערבות. או שמא אין צריך לאחוז בכל מין ומין אלא כולם נחשבים כדבר אחד והרי תופס בו. וכן מסתבר שהרי לפי מה שכתבו בתוס' ועוד פוסקים שאף חציצה במקצת האחזיה פוסלת, א"כ הלא לעולם אינו אחוז כולו בכל מין ומין – אלא ודאי כך מצוותו לישול הארבעה כאחד הגם שאין ידו נוגעת כולה בכל אחד מהם, וא"כ י"ל אפילו אינו נוגע כלל אלא במקצת המינים.

וכן משמע לכאורה בתוס' שכתבו שרבה סובר מין במינו חוצץ לכך אמר למגדלי הושענא להשאיר תפיסת יד. משמע שאם מב"מ אינו חוצץ מותר – והלא האגד אינו אלא ממין אחד מהמינים, ואעפ"כ משמע שאינו חוצץ אף כלפי השאר – משמע שמספיק אם תופס באחד מהמינים. וע' במש"כ לעיל לב:

יאמר רבה לא לינקיט איניש הושענא בסודרא דבעינן לקיחה תמה וליכא. ורבא אמר: לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה. התוס' כתבו לחלק בין דין 'חציצה' לנידון 'לקיחה ע"י דבר אחר', שבוה האחרון אין לפסול משום חציצה מפני שמדובר שעשה מן הסודר 'בית יד' (= ידיה) ואחוז על ידו את הלולב הנמצא מחוץ לידו, שבאופן זה אם אך נחשבת זו 'לקיחה' – לקיחה גמורה היא בלא חציצה. ואולם מדברי הרמב"ם (לולב ז, יא) נראה שאינו מחלק בדבר אלא לדעתו כל לקיחה ע"י דבר אחר צריך שאותו דבר אחר לא יהא חוצץ, ומדובר שכורך הסודר לנוי המצוה ולכבודה ולכך אינו חוצץ [ולפי זה לרבה פסול גם משום חציצה ולא רק משום חסרון ב'לקיחה', שהרי הוא סובר אף לנאותו חוצץ – אלא שמתעם זה יכול להיות שהוא מסופק בדבר ואינו ודאי לו שאינו חוצץ (כמו שצדדו בתוס'), ולכך נקט טעם 'לקיחה תמה' שאף בודאי אינו יוצא, ונפ"מ שלא יטול גם כשאין לו אפשרות אחרת. ובלחם משנה פירש שטעם חציצה כאן אינו אלא מדרבנן, לכך נקט טעם לקיחה תמה שהוא מהתורה. ובלקחת אזור אף חציצה מדרבנן אין, לכך כשר ע"י דבר אחר הגם שאינו לנאותו].

'אזור קצר מספק בחוט ובכוש... דלמא שאני התם כיון דחבריה כגופיה דמי'. יש מי שכתב להוכיח מכאן שחיבור ע"י חוט וכד' מועיל כמחובר מעיקרו, וצדד להקל לפי זה באתרוג שנחלק, שאם יחובר על ידי תחיבת מחט בשני חלקיו – יוכשר (עפ"י שו"ת בית יעקב קמב). ואולם האחרונים השיגו על כך וכתבו על פי התוספתא (באהלות ד ובעוקצין א) שאין חיבורי אדם חיבור. ומה שאמרו כאן שנחשב כגופו על ידי חיבורו בחוט ובכוש, זהו רק לענין לקיחה על ידי דבר אחר, אבל לא ייחשב עי"כ שלם ותם (עפ"י שבות יעקב ח"א לה. וע"ע א"ר ובכור"י תרמח. וכן כתבו פוסקים לענין לולב שנחלקה התימת בענין שנפסל, שאין מועיל חיבור והדבקה להכשירו. ע' הליכות שלמה י, ה).

'ע"ב) אתרוג של מצוה מותר להריח בו'. לענין ברכת הריח – ע' בפירוט ביוסף דעת ברכות מג: ומסקנת הדברים שם שבשעה שנטלו למצוה אין לברך עליו [ולכאורה יכול אף לכתחילה להריחו בלא ברכה לאחר שהוא בידו, כאשר נטלו מתחילה רק למצוה. וע' בט"ז תרנג בשם סמ"ק]. וגם אם נטלו מתחילה למצוה ולהריח – הרי זה ספק, לכן מהנכון שלא להריח בו באופן זה, שלא להיכנס לספק ברכה.

ושלא בשעת נטילתו, לדעת המשנ"ב מעיקר הדין צריך לברך, אך מפני שיש חולקים נכון שלא להריחו, או שיברך על פרי אחר ויכין גם על זה. ולדעת החו"א אין לברך על ריח אתרוג של מצוה כל החג מפני שעיקר יעודו למצוה. ואף לפני החג יש להסתפק אם לברך עליו, אבל לאחר החג נראה שמברכים עליו שכבר אינו עומד למצוה (הלי"ש י, לו).

'מאי טעם לא מברכינן אלא על נטילת לולב – הואיל וגבוה מכולן' – הלכך אין מברכים על האתרוג הגם שיש בו יותר הנאה והוא חשוב יותר, וגם מוקדם לשאר המינים בכתוב. ואין זה דומה לברכת

הנהגין שמקדימים אותה על החביב והחשוב, כי שם הדבר תלוי בהנאה, ויותר ראוי לשבח על זה שהנאתו מרובה, משא"כ ברכת המצוה (עפ"י שו"ת מהרי"ל קנ. וע"ע בספר מהרי"ל הל' לולב).

'אמר רבי עקיבא: צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא'. יש לבאר, וכי הוא בלבד ראה הלא הכל רואים. ועוד מהו לשון 'צופה הייתי' כאילו צריך דקדוק יתר כדי לראות מעשיהם – ויש לפרש הואיל וכל העם נהגו כבית שמאי לנענע גם ב'אנא ה' הצליחה נא', לא רצו רבן גמליאל ורבי יהושע לשנות ממנהג הקהל באופן בולט ולכך הצניעו מעשיהם והאריכו בנענועים של 'הושיעה נא' עד שהיו נראים כמנענעים גם ב'הצליחה', ולכך לא הבחין בכך אדם זולת רבי עקיבא שצפה והתבונן במעשיהם (מהגרשו"א, מובא בספר 'ועלהו לא יבול'; הליכות שלמה יא הערה 80 – ושם: 'כל ימיו השתדל רבנו ביותר להצניע אורחותיו ומנהגיו בדברים שאין כל הציבור נוהג בהם, ובפרט בבית הכנסת... ומה נאוו עליו דברי עצמו...'). וע"ע במובא בפסחים קו מהגרשו"א בענין הדומה).

'מוליך ומביא – כדי לעצור רוחות רעות. מעלה ומוריד – כדי לעצור טללים רעים'. – 'תנועות התנופה מונעות נזקים מהזרעים ומהפירות; שכן ברכת השדות של ארץ ישראל איננה תלויה רק בהשפעות טבעיות, אלא ברכת הארץ תלויה בכך שפירותיה יהיו קודש לעבודת ה'. מקור הברכה של ארץ ישראל איננו בתחום השמים והארץ, אלא במקומות הקודש של מקדש התורה' (פירוש רש"י הירש ז"ל ויקרא כג, כ).

להניף אותו (שנאמר בחזה ושוק) – בגימטריא **מוליך ומביא ומעלה ומוריד** (עפ"י בעל הטורים צו ז,ל). משמע שנקט שעושים כן בכל התנופות ולא רק בכבשי עצרת ולולב כמו שצדדו בתוס'. וע' בתוס' להלן מז: (ד"ה הביכורים) שנקטו גבי תנופת ביכורים לשון 'מוליך ומביא' בלבד.

*

רוחות רעות היינו רצונות שבלב (כמו 'כל אשר ברוחו לעשות'). **וטללים רעים** – חכמות ודעות חיצוניות שבמוח (כשם שתורה שבעל פה מכונה 'טל' (תזל כטל אמרתי), שאין האדם מרגיש איך שבא לו מהש"י וסבור שמחדש מדעתו – כן לעומת זה יש חכמות חיצוניות, 'טללים רעים'). ולכך מקיפים בארבעת המינים בשבעת הימים, שתועיל קדושת שבעת הרועים שהם המרכבה לשבע מידות, להסיר הרע. וביום השמיני מקיפים שבע הקפות בספר תורה – שתועיל קדושת הרועים להכניס הדברי-תורה בלב, שמצד האדם קודם 'סור מרע' ל'עשה טוב', שאי אפשר להכניס דברי תורה בלב עד שיסיר הרע ממנו (מתוך פרי צדיק לשמחת תורה מו מח). ע"ע רמזי המינים ווענין הלולב שגבוה במינו והוראתם על המשכת החיים בדרגות שונות, בספר מחשבות חרוץ דף סב.

*

זו לשון הסמ"ע בהקדמת חיבורו סביב השלחן-ערוך חושן משפט: 'ואני אומר שגם מהאי טעמא לא רצה הש"י שיכתבו תורה שבעל פה, מפני שהדבר הנכתב